

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ПРЕСА ПОДІЛЛЯ
ДОБИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944)**

Студента IV курсу групи 4Ж
Освітньої програми *Журналістика*
Галузі знань *06 Журналістика*
Спеціальності *061 Журналістика*
Ступеня вищої освіти *бакалавра*
Ніколаєва Богдана Сергійовича

Науковий керівник: Гандзюк В.О.,
доцент, кандидат наук із соціальних
комунікацій

Розширена шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Богдан Ніколаєв. Преса Поділля доби нацистської окупації (1941-1944). Спеціальність 061 Журналістика. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2024.

Видання періоду нацистської окупації 1941-1944 років були яскравим, суперечливим явищем в історії української журналістики та залишили помітний слід у становленні системи друкованої преси на Поділлі.

Одним із найбільш поширеним та значущим виданням був «Український голос» (1941-1944 рр.), у матеріалах якого широко популяризувалися антисемітські та расистські вислови, водночас, друкувалися публікації, присвячені мистецтву, літературі, друкувалися літературні твори відомих українських письменників та поетів.

Часопис «Подільнин» функціонував на окупованій території Хмельницької області (1941-1894 рр.). На сторінках цього періодичного видання окупаційний режим широко використовував засоби пропаганди та маніпуляції на місцеве населення.

На шпальтах газети друкувалися накази, розпорядження, оголошення нової німецької влади, публікації на релігійну тематику. Мали місце пропагандистські матеріали, присвячені національно-визвольній боротьбі українського народу, розвінчуванню культу особистості Сталіна та злочинної державницької системи СРСР, відбудови українського господарства та політичному державотворенні в умовах війни.

Ключові слова: Друга світова війна, німецька окупація, преса, пропаганда, Поділля, «Український голос», «Подільнин»

ANNOTATION

Bohdan Nikolaev. Press of Podillia during the Nazi occupation (1941-1944). Specialty 061 Journalism. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi. Vinnytsia, 2024.

Publications of the period of the Nazi occupation of 1941-1944 were a bright, controversial phenomenon in the history of Ukrainian journalism and left a noticeable mark on the formation of the system of the printed press in Podil.

One of the most widespread and significant publications was «Ukrainian Voice» (1941-1944), in the materials of which anti-Semitic and racist statements were widely popularized, at the same time, publications devoted to art and literature were printed, literary works of famous Ukrainian writers and poets were printed.

The magazine «Podolyanin» functioned in the occupied territory of Khmelnytskyi region (1941-1944). In the pages of this periodical, the occupation regime widely used means of propaganda and manipulation of the local population.

Orders, regulations, announcements of the new German government, publications on religious topics were printed in the newspaper's columns. There were propagandistic materials devoted to the national liberation struggle of the Ukrainian people, debunking the personality cult of Stalin and the criminal statist system of the USSR, rebuilding the Ukrainian economy and political state creation in the conditions of war.

Keywords: World War II, German occupation, press, propaganda, Podillia, «Ukrainian Voice», «Podolyanin»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПРЕСА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	8
1.1 Історіографія проблеми.....	8
1.2 Стан преси в Україні в 1941-1944 роках.....	11
1.3 Пропаганда на шпальтах видань Хмельниччини в роки Другої світової війни.....	18
РОЗДІЛ 2. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ЧАСІВ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941-1944 РОКІВ.....	24
2.1 Ідеологічна і національно-патріотична дискусія в газеті «Український голос».....	24
2.2 Часопис «Подільнин» – «німецька газета з українським шрифтом».....	29
2.3 Українська преса Хмельницької області 1941-1944: типологія і бібліографія.....	36
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Преса є елементом національного життя, одним із найважливіших знарядь пропаганди політичних ідей, формування і вираження громадської думки, поширення наукових знань, інформації про внутрішні та зовнішні проблеми держави.

Преса дуже тісно пов'язана з повсякденним життям суспільства. Вона поширює ідеї, думки, інформацію через друковане слово. Розвиток преси нерозривно пов'язаний з економічним, політичним та культурним розвитком держави. Будь-які зміни у суспільному житті негайно відображаються у друкованих засобах інформації, тобто преса – дзеркало щоденного життя народу.

Актуальність дослідження. Періодичні видання будь-якого часового проміжку та регіону мають свою специфічну структуру, наповнення, читацьку аудиторію, історію заснування, тираж. Проте тема розвитку преси саме на Поділлі в добу нацистської окупації 1941-1944 років, яка б у свою чергу дала змогу краще зрозуміти сутність та зміст періодики цього часу, досі залишається маловивченою. Існує значна потреба в дослідженні видань доби нацистської окупації, зокрема на Поділлі та їх детального вивчення.

Тема актуальна сьогодні через повномасштабне вторгнення росії в Україну і пропаганду, яка імітує нацистську. Євросоюз у 2016 році ухвалив комплекс заходів з протидії пропаганді росії, тому вивчення моделей нацистської пропаганди в пресі в Україні дозволяє відстежити гітлерівські методики і прийоми, щоб протидіяти путінській пропаганді як складовій частині загарбницьких воєн новочасної росії проти сусідніх держав.

Мета наукового дослідження – проаналізувати основні нацистські періодичні видання 1941-1944 років на Хмельниччині.

Для реалізації мети потрібно розв'язати **завдання кваліфікаційної роботи:**

- з'ясувати особливості розвитку газетної періодики в Україні періоду Другої світової війни;
- визначити особливості пропаганди на шпальтах видань Хмельниччини в роки Другої світової війни;
- проаналізувати тематичне наповнення «Українського голосу» і «Подільнянин» – основних видань цього періоду;
- скласти бібліографічний опис усіх видань, що друкувалися на території Хмельниччини в 1941-1944 рр.

Об'єктом дослідження є періодичні видання Поділля доби нацистської окупації 1941-1944 років (сучасна Хмельницька область).

Предметом дослідження є особливості текстового наповнення, проблематика часописів «Український голос» та «Подільнянин».

Методи дослідження: аналіз текстів, порівняльно-історичний метод, теоретичний аналіз наукових джерел, описовий метод – описано основні особливості досліджуваних видань.

Джерела дослідження. Серед досліджень, присвячених українській пресі, періодиці часів нацистської окупації та розвитку преси в період Другої світової війни інтерес становлять праці науковців С. Горєвалова, Б. Чернякова, І. Чайковського, С. Гальчака, В. Гандзюка, А. Животка, Р. Радчик, М. Ющенко, А. Юденкова та інших.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи. Уперше здійснено дослідження особливостей текстового наповнення та проблематики періодичних видань «Український голос» та «Подільнянин», створено бібліографічний опис періодичних видань Хмельниччини 1941-1944 рр.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Одержані результати сприятимуть дослідженню історії журналістики, доповнять здобутки науковців у вивченні преси Поділля в добу нацистської окупації, а також можуть використовуватися для подальших досліджень періодичних видань.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати дослідження представлено у доповіді «Викриття звірств ГПУ – НКВД на Поділлі журналістами окупаційної газети «Подільнин» (1941 р.)», яку виголошено на Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку» (10 квітня 2024 року, ТНПУ ім. В. Гнатюка).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел – 48 та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 51 сторінка. Список використаних джерел поданий на п'ятьох сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРЕСА В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Історіографія проблеми

Преса, як і інші засоби масової інформації, є своєрідним відображенням певної епохи, подій, політичних, суспільних чи культурних відкриттів. Вона зберігає за собою пам'ять пройдешніх поколінь, віків, пам'ятних і визначних дат.

Період розвитку української преси в часи Другої світової війни ще й досі викликає ідеологічні суперечки. У цей період на окупованій території України виходило багато часописів. В українському суспільстві існують дві полярні точки зору на цю проблему. Згідно з першою, українська нація в роки війни боролася як проти німецько-фашистських, так і проти московсько-більшовицьких окупантів, але потерпіла поразку й змушена була перевести боротьбу за відновлення незалежності в інші площини. Друга трактує ці ж події як участь українського народу у Великій Вітчизняній війні, тобто у героїчній боротьбі усього радянського народу за волю і незалежність СРСР, у якій, у контексті другої світової війни, разом з союзниками він здобув історичну перемогу. Ці різні точки зору неможливо не враховувати, відображаючи участь преси у тій чи іншій події. Без вивчення окресленої проблеми неможливе цілісне бачення історії Другої світової війни.

Аналіз історіографічної літератури з даної теми доводить той факт, що об'єктом дослідження багатьох науковців радянського періоду була військова преса України часів Другої світової війни. Ґрунтовні праці щодо періодики України запропонували С. Горєвалов («Військова преса України»), Б. Черняков («Окупаційна і легальна преса в Україні 1941-1944рр.»), І. Чайковський («Українські періодичні видання в Другій світовій війні: 1939-1945рр.»), А. Альохіна («Радянська публіцистика періоду Великої Вітчизняної війни»), А. Животко («Історія української преси»), Н. Кононіхін («Партійна і радянська преса у роки Великої Вітчизняної війни»),

В. Владимиров («Історія української журналістики 1917 – 1997рр.»), Р. Радчик («Нескорене слово»), І. Михайлин («Історія української журналістики») та інші.

Це пояснювалось тим, що Україна розглядалася як складова частина Радянського Союзу, тому окремо пресу України часів Великої Вітчизняної війни не вивчали, були тільки окремі спроби дати характеристику діяльності ЗМІ на теренах України.

Питання цілеспрямованого психологічного впливу на населення окупованих територій України порушено дослідником М. Ющенком. Він у своїй монографії серед усіх засобів нацистської агітації й пропаганди виділяє окупаційну пресу й матеріали дрібної друкованої продукції [48, с. 13].

Дослідник А. Юденков у дисертаційному дослідженні аналізує політичну роботу компартії серед населення окупованих територій із урахуванням ідеологічних зусиль окупаційної влади, а також обґрунтовується висновок, що потужна німецька агітаційно-пропагандистська кампанія зазнала поразки. Дослідник вважає, що мета нацистської пропаганди полягала в здобутті прихильності місцевого населення до нової влади й переконанні [47, с. 18].

Окрему сторінку історії України становлять дослідження преси Хмельниччини. Це, зокрема, праці таких дослідників, як В. О. Гандзюк («Газета «Подільнин» – український часопис періоду німецької окупації (1941–1944 рр.)»), Ю. В. Олійник, О. М. Завальнюк («Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941-1944 рр.)»), В. А. Нестеренко (Часопис «Подільнин» як джерело вивчення культурно-освітніх процесів на Поділлі в 1941-1944 рр.), П. Я. Слободянюк, М. П. Вавренчук, Ю. В. Олійник («Воєнне лихоліття на Поділлі (1941-1944 рр.)»), збірник наукових праць «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.»).

Медіа, особливо у період кризових подій, відіграють величезну роль у житті суспільства. Такого вирішального значення вони набули в роки

Другої світової війни, коли з перших її днів преса та радіозв'язок стали найважливішими засобами оперативного управління військами та інформування населення величезної країни. В екстремальних умовах радіо не витіснило періодичні видання, а було покликане не тільки доповнювати пресу, але й виконувати своєрідну функцію заміщення її обов'язків у системі інформації. Саме тому завдання істориків на сучасному етапі полягає у тому, щоб об'єктивно та зважено підійти до вивчення подій того часу, якомога повніше висвітлити роль преси та радіомовлення у роки Другої світової війни.

Друга світова війна була однією з трагічних сторінок ХХ ст., що суттєво вплинула на подальший історичний розвиток людства. Звернення до її дослідження в Україні залишається актуальним і дотепер, що пов'язано, зокрема, з існуванням ряду аспектів, які не залишають байдужими широке коло людей. Однак нерідко окремі сюжети використовуються для політичних цілей, впливу на суспільну свідомість.

В умовах повного контролю преса та радіо перетворилася на один із важливих інструментів державної агітації та пропаганди. Максимально використовувався цей інструмент в період Другої світової війни, для формування у радянського населення певного ставлення до інших країн.

Отже, дослідження науковців охоплюють різноманітні проблеми, пов'язані з веденням пропаганди, виданням преси та контролем за цим процесом на території Хмельниччини та всієї України загалом.

Проте досі бракує досліджень, які б цілісно охопили весь процес контролю та видання преси саме на території Хмельницької області, прослідкували можливості її виходу в різний час, вивчили не лише нормативну базу, а й її виконання на рівні видавництв, спеціально детально аналізували поширення та популярність газет серед населення тощо.

1.2. Стан преси в Україні в 1941 – 1944 рр.

Під пресою в теперішні часи розуміють майже виключно газети й періодичні часописи. Але історично з цим поняттям треба зв'язувати також і різні збірники, альманахи й деякі інші публікації, що виходили ще в часи, коли справжньої преси в сьогоdnішньому розумінні не було, а її заступали різні «сурогати» – оці самі альманахи й подібні видання. Це особливо важливо для історії української преси, початки якої датуються значно пізнішими роками, ніж у Західній Європі, й навіть пізнішими, ніж у деяких сусідніх країнах.

22 червня 1941 р. нацистська Німеччина без оголошення війни напала на СРСР. Із зіткненням між собою двох тоталітарних систем розпочалася війна титанічних масштабів і небаченої жорстокості.

Український народ включився у нову світову війну одним з перших. В перші дні війни редакції перебудовували роботу на новий лад: «Все для фронту, все для перемоги!». Це гасло визначило життя радянських людей на довгі роки війни. Основними тематичними напрямками української преси стали повідомлення з фронтів, пропаганда справедливого характеру Великої Вітчизняної війни, розгортання мобілізаційних ресурсів, переведення промисловості на виробництво військової продукції, евакуаційні проблеми тощо [9, с. 2].

У діючій армії почали розгортатися фронтові, армійські, дивізійні газети, штати яких комплектувалися з робітників місцевих органів преси. Типові назви цих російськомовних газет: «За Родину!», «В бой», «За победу!» тощо. Кореспонденти низових військових газет брали матеріал прямо в землянках та окопах, на вогневих позиціях, на бойових кораблях. Багато з них загинули смертю хоробрих, виконуючи редакційні завдання.

Центральними союзними газетами, які розповсюджувалися на території України, були «Красная звезда», «Известие», «Комсомольская правда», «Правда».

Часописи, які видавалися на окупованій нацистами Хмельниччині і які люди називали «німецькими газетами з українським шрифтом»: «Подільнин» (орган Кам'янець-Подільського окружного комісаріату), «Український голос» (орган окружної управи та управи міста Проскурова), «Урядові Дунаєвські вісті» (орган Дунаєвського гебітскомісаріату), «Світлий промінь» (орган Антонінського повіту). Деякі з цих видань частково поширювались на теренах всієї Хмельниччини.

Також видавалися газети: «Вірним шляхом» (орган Ярмолинецького окружного комісаріату), «Нове життя» (орган Старокостянтинівської окружної управи), «Вісті» (орган Миньковецької районної ради), «Нова Шепетівщина» (м. Шепетівка), «Лятичівські вісті» (м. Лятичів), «Заславський вісник» (м. Ізяслав).

Фронтowymi кореспондентами центральних газет «Правда», «Красная звезда» стали відомі радянські письменники В. Земляк, К. Гриб, К. Симонов, Б. Полевой, Є. Петров, А. Гайдар та багато інших. Були серед них й не менш відомі подоляни: С. Алексєєв, І. Стаднюк, М. Трублаїні, Я. Качура, Д. Дереч, М.Зарудний, О. Кундзіч, А. Мацевич, випускники Вінницького педагогічного інституту (тепер Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського) М. Стельмах, Я. Шпорта, О. Левада, А. Мясківський та інші.

Під час війни у тилу видавалися українські республіканські газети, в першу чергу партійних і радянських органів: «Комуніст» (з січня 1943 року – «Радянська Україна») та «Советская Украина» (з січня 1944 року – «Правда Украины»), двічі на місяць виходила газета «Література і мистецтво» – спільний друкований орган Спілок письменників, художників і композиторів УРСР. «Радянську Україну» та «Літературу і мистецтво» переправляли через лінію фронту й розповсюджували на окупованих територіях. Громадсько-політичні журнали «Українська література» та «Україна» друкували твори патріотичної тематики українських літераторів.

У тилу ворога розповсюджувалися газети «Радянська Україна», «Література і мистецтво» тощо. Крім центральних, свої газети видавали підпільні організації, партизанські об'єднання і загони.

В грізний час війни на сторінках газет головною зброєю митців стала публіцистика. Письменник-публіцист О. Довженко опублікував у цей час глибоко реалістичні твори: «Перед боєм», «Мати» (1943 р.), сповнений драматизму твір «Україна в огні» (1943 р.) та ін. Широко відомими були в цей час вірші «Ми йдемо на бій» і «Перемагають і живуть!» П. Тичини, «Слово про рідну матір» М. Рильського, «Клятва» М. Бажана, патріотичні збірки В. Сосюри. Прикладом громадянської лірики склав цикл віршів «Україно моя» А. Малишка. Історична тема висвітлена в епічному творі «Данило Галицький» М. Бажана, де ідея єдності народу України перед лицем воєнної небезпеки стає визначальною [1, с. 102].

За час війни військовими кореспондентами ставали також і українські письменники, вони були редакторами дивізійних видань у редакціях майже 50 газет фронтів і армій.

Військові журналісти, письменники-фронтовики не раз були прикладом для бійців і командирів. Не раз вони показували особистий приклад відваги.

Смертю хоробрих загинуло багато членів Союзу письменників України (СПУ), за рідну землю життя віддав кожен четвертий письменник-фронтовик. Посмертно прийняті до СПУ молоді поети-воїни [8].

Газета «Известие» – радянська суспільно-політична та ділова щоденна газета, заснована в березні 1917-го року. За часів СРСР – офіційний орган керівних органів Радянської влади, зокрема Верховної Ради СРСР. З серпня 1991-го стала незалежним засобом масової інформації. Перший номер газети під назвою «Известия Петроградского сонета рабочих депутатов» вийшов 28 лютого 1917 року. А з вересня цього ж року почала виходити під назвою «Известия ЦИК Советов рабочих и солдатских депутатов». Газета стала

офіційним друкованим органом нової влади, на її сторінках публікувалися важливі документи влади.

У 1938 році газета перейшла до рук більшовиків та почала видаватись під назвою «Известия Советов депутатов трудящихся СССР». Першими редакторами «Известий» були Ю. Стеклов, І. Скворцов-Степанов, М. Савельєв. В 1949 році газета була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

Газета «Комсомольская правда» – заснована 13 березня 1925 року. Перший номер вийшов 24 травня 1925 року тиражем 31 тис. примірників. До 1991 року газета була друкованим органом радянської влади і орієнтувалась на радянську молодіжну аудиторію. Газета друкувала науково-популярні та пригодницькі статті. Молоді радянські письменники і поети публікували свої твори. 1939 рік – рік початку війни. Велика кількість журналістів були відправлені на фронт. Але саме від них газета отримувала оперативну інформацію та різні матеріали.

1940 рік – 30 серпня відбулося партійно-комсомольське зібрання редакції. Виступ тодішнього головного редактора М. Михайлова був присвячений проблемам війни та внутрішній ситуації в країні. 1941 рік – в перші дні війни на фронт добровільно пішли 33 працівники. Ще 14 були відправлені у фронтові та армійські газети. 15 працівників стали військовими кореспондентами «Комсомольської правди».

В жовтні 1941 року в редакції залишилось всього 10 осіб (із них 6 журналістів). Одним із найбільш ефективних способів участі редакції в допомозі армії та тилу в роки війни стали виїзні бригади газети. 38 разів редакція відправляла своїх працівників на фронт і в тил для організації особливих випусків.

1942 рік – велику популярність отримали «четверги» в редакції газети. З цього часу почалась традиція запрошувати в редакцію відомих людей країни, друкували твори письменників та поетів. В 1945 році при газеті було створено об'єднання, куди увійшло 20 молодих поетів.

Закінчення війни потребувало змін в редакційному житті та постановці газети. Перед газетою постало нове завдання – відновлення народного господарства та мирного життя.

25 червня 1945 року відбулося засідання редакційної колегії, на якому розглядалися питання реорганізації роботи редакції. За заслуги в роки війни газета «Комсомольська правда» була нагороджена орденом Вітчизняної війни I-ого ступеня. Після розвалу Радянського Союзу газета в 1992 році була приватизована та змінила свою концепцію на розважальну, зберігши свою назву.

Ще одна союзна газета, що поширювалась територією України була газета «Правда» – видання, що довгий час було щоденним центральним органом партії більшовиків і найвпливовішим радянським виданням, фактично – головною газетою країни. 22 квітня 1912 р. вийшов перший номер «Правди». Газета неодноразово закривалася, але продовжувала виходити під іншими назвами, перед початком Першої світової війни, газета була заборонена остаточно. Статті, нариси та фейлетони, що друкувала газета, навіть підписані малозначними прізвищами, були практично наказами для виконання всією країною.

Газета «Красная звезда» – була створена за рішенням Політбюро комуністичної партії 29 листопада 1923 року як центральний друкований орган оборони Радянського Союзу з воєнних питань. В період війни стала однією із провідних загальнонаціональних газет. В редакції працювали відомі письменники та публіцисти.

Як відомо, у перші тижні війни гітлерівці захопили Україну. Кілька місяців уся територія України знаходилася під німецько-фашистською окупацією. Випуск партійно-радянських газет на цей час на деяких територіях України припинився повністю, за виключенням листівок підпільників та друкованих видань крупних партизанських з'єднань («Партизанская правда» тощо). Ці газети виходили в лісових друкарнях на обладнанні, що доставлялося разом зі зброєю, вибухівкою та пачками газет «Радянська

Україна» і центральних московських газет. У формуванні бойових загонів та веденні ними воєнних дій вони зіграли надзвичайно важливу роль. [16, с. 54].

Номери армійських газет періоду війни – це суміш з партійних передовиць, описання боїв, повідомлень Радінформбюро про становище на фронтах, інформація про життя тилу, міжнародні події, наприклад, пов'язані з відкриттям союзниками «другого фронту». З текстів обов'язково вилучалися цензурою будь-які подробиці, що могли б розкривати військові таємниці. Наприклад, бойові частини або оборонні підприємства іменувалися по прізвищах їх командирів або директорів. В умовах «дивізійки» редакції та друкарні складали єдиний комплекс і пересувалися разом згідно з переміщеннями штабів. На окрему згадку заслуговують фронтові фотокореспонденти та кінооператори, які не могли описувати події з слів учасників чи очевидців, а мусили самі лізти в пекло бою за цінним кадром [24, с. 11].

Таким чином, нова війна породила і новий тип преси – компартійно-фронтний. Він відрізнявся від «мирних» типів певною особливістю надзвичайних, історичних подій, газети створювали атмосферу ненависті до ворога, волі до перемоги, прагнення військового подвигу, звияти, подолання страшних труднощів і принесення жертв задля захисту Батьківщини та кінцевої перемоги.

Це певною мірою ріднить такі газети з пресою січових стрільців або з підпільними журналами, газетами й листівками української повстанської армії. Але абсолютно протилежна ідеологія – комуністична, інтернаціональна замість демократичної, національної – породжує особливості теми, проблем, заголовків, лексики тощо.

Подібними були й організація та методи підпільної журналістської роботи. В бойових ланках були призначені дописувачі з числа колишніх вчителів, активістів тощо, вони конспіративно передавали матеріали до редакцій, які мали прямий контакт з військовим командуванням та політичним центром.

Для ефективного забезпечення діяльності преси у надзвичайних умовах фронту й тилу було вжито ряд термінових заходів. Було змінено структуру управління засобами масової інформації: керівні функції були передані Управлінню пропаганди й агітації, яке направляло до редакцій численні й дуже детальні інструкції: про що писати, як саме писати, на які особливості теми звертати увагу. У них часто містився й аналіз номерів окремих газет з типовими помилками.

Підтвердженням незмінно великої ролі преси як незамінного «гвинтика» у партійній машині навіть у таких надзвичайних умовах (а може, й саме в них) став лист Управління пропаганди й агітації від 3 березня 1942р. «О работе районных газет». Цікаво, що поруч з турботами, пов'язаними з воєнним часом, саме тут, вперше за місяці війни, наголошувалося й на необхідності для загальнополітичних видань приділяти увагу роботі кооперацій, їдалень, лікувальних закладів.

Важливу роль у мобілізації народу на боротьбу з фашистськими загарбниками відігравали засоби масової інформації. Українські видавництва об'єдналися в одне – Українське державне видавництво. Воно випускало українську політичну і художню літературу, листівки, газети і журнали для бійців. Ним видано понад 850 назв книг, брошур, журналів, плакатів тиражем понад 15 млн примірників.

Не оминали сторінки періодичної преси і події визволення території України, процесу відбудови народного господарства, а також здобуття остаточної перемоги над ворогом. Досить велика чисельність статей була присвячена цим подіям, які надавали можливість населенню України відслідковувати основні здобутки та досягнення українського народу, а також надавали можливість уявити трагічність подій Другої світової війни.

Преса відігравала роль активного агітатора і пропагандиста. Виховний вплив на воїнів досягався за рахунок чіткої організації роботи червоноармійських газет, забезпечення частин і підрозділів

червоноармійською пресою. Тільки для 1-го Українського фронту щоденно доставлялося 22 тис. примірників «Правды», 19,5 тис. «Красной звезды», 5,4 тис. «Известий», 3 тис. «Комсомольской правды». Крім вищезазначеного переліку преси, управління фронту щоденно видавало газету «За честь Родины» (російською, українською, узбецькою, казахською і татарською мовами), щоденно виходили армійські і, як правило, через день дивізійні газети.

Отже, з перших днів війни, редакції газет перебудовували свою роботу на новий лад, багато працівників видань йшли на фронт, показуючи приклад іншим. Серед них були журналісти, письменники, вчителі тощо.

Тематикою газетних публікацій були теми: бойовий досвід і героїзм фронтовиків, славні бойові традиції та успіхи Червоної Армії, бойові дії партизан в тилу, звірства гітлерівців.

1.3. Пропаганда на шпальтах видань Хмельниччини в роки Другої світової війни

У кризові періоди історичного розвитку завжди посилюється пропагандистський вплив, так сталося і під час Другої світової війни. Пропаганда того часу досі залишається одним з найяскравіших прикладів використання цієї комунікативної технології.

Друга світова війна – це період, за якого пропаганда виявила усю могутність своєї дії. Були напрацьовані багаторівневі та поліфункціональні методи, що забезпечили ефективне насадження потрібних для керівництва держав, ідей у свідомість громадян.

Під час Другої світової війни населення України потрапило в епіцентр інформаційно-ідеологічного впливу, який випробовували й застосовували дві потужні тоталітарні системи. Нацисти особливу увагу звертали на обробку свідомості населення окупованих територій, представників руху Опору й військовослужбовців Червоної армії.

Важливим інструментом проведення пропаганди, психологічного впливу та інформування населення про перебіг подій в потрібному руслі була преса. Зазначалося, що преса, телебачення та радіо є могутньою ідеологічною зброєю, невід'ємним засобом виховання і організації мас, важливим чинником формування громадської думки. Також визнавалося, що кожен засіб має власну специфіку: радіо забезпечує швидкість передачі інформації, телебачення – єдність словесного та візуального образів, здатність передавати рух. Але найбільша ставка робилася на пресу, адже існувала думка що, читаючи, людина засвоює інформацію найкраще [23, с. 46].

Засоби масової інформації виконували функцію мобілізації українського народу на боротьбу. Українські видавництва об'єдналися в єдине Українське державне видавництво, що випускало українську політичну і художню літературу, листівки, газети і журнали для бійців. За роки війни ним було видано 850 книг, брошур, журналів, плакатів та іншої агітпродукції тиражем понад 15 млн примірників.

Війна вимагала колосальної напруги фізичних і матеріальних сил держав. Розвиток науки та техніки вплинув на способи ведення бойових дій, дав змогу, використовуючи засоби масової інформації, суттєво впливати на моральний дух особового складу військ. В умовах війни, будь-яка об'єктивна інформація просто витіснялася.

Для комуністичних ідеологів головним критерієм якості пропаганди була її переконливість.

Протягом війни органи спецпропаганди як СРСР, так і Німеччини використовували різні форми впливу на противника. У цьому контексті надзвичайно велика увага приділялася засобам масової комунікації, які виступали інструментом поширення інформації.

Нацистська пропаганда зверталася не до розуму, а до почуттів, які породжуються інстинктами, а радянські пропагандисти не враховували

психологічний чинник, а якщо і апелювали до емоційних станів людини, то робили це у грубій формі примітивного залякування.

Радянське керівництво найбільше застосовувало пропаганду у друкованих засобах масової інформації, оскільки завжди відчувався слабкий розвиток інших технічних засобів. Також використовувалося усне мовлення, до якого виявлявся найбільший інтерес. Репортажі були конкретними та оперативними. Радянська радіопропаганда також мала вплив. Серед військовополонених пропаганда здійснювалася за допомогою кіно. Найменш розробленою формою впливу була наочна агітація, вона мала наївний характер і була розрахованою, в основному, на власні війська [23, с. 98].

Німеччина на території СРСР, зокрема, України, створила «війська пропаганди», до складу яких входили люди, які однаково добре володіли журналістськими (радіо-, фото-, кінореporterськими) навичками та бойовою зброєю. Ці структури мали особливе значення у наданні та поширенні інформації під час війни.

Діяльність радянських комунікаторів була спрямована на стримування наступу німецької армії. Пропаганда з часом ставала конкретною та ґрунтувалася на місцевих матеріалах. З'явилася так звана «симуляційна пропаганда», до якої нацисти ставилися серйозно, адже вона справляла значний вплив. Це були листівки, які розповсюджувалися спецорганами та дезінформували противника. Також новим напрямом у радянській пропаганді стало використання «сентиментальних тем», де психологічним об'єктом впливу були родинні почуття [48, с.108].

У цей час основними напрямками змісту німецької пропаганди були: становище на фронті, антибільшовизм, пропаганда полону, антисемітизм, становище Червоної Армії, загальна ситуація в світі, аграрна реформа, пропаганда для комісарів, пропаганда на національні меншини. Тобто ці тези мали чітку прив'язку до воєнно-політичної ситуації на фронті.

Якщо порівнювати обидві системи пропаганди, то варто зазначити, що від початку нацистська Німеччина мала більше досвіду у цій сфері, оскільки

використовувала техніки переконування і у Першій світовій війні. Помилки СРСР у пропагандистській діяльності на початку війни були вагомими. Головною причиною такої ситуації було те, що радянські комунікатори ігнорували емоційно-психологічну сторону пропагандистського процесу, яку активно експлуатували німці. До того ж у Німеччині були розвиненіші технічні засоби, це давало більше можливостей впливу на масову аудиторію [47, с. 23].

Протягом війни радянські та німецькі пропагандисти набували досвіду, методи їх дій ставали переконливішими та ефективнішими, адже враховувався ряд чинників: ситуація на фронтах, психологічні особливості, спрямованість пропаганди (зовнішня чи внутрішня).

На території Хмельниччини, у подільських містах і селах слідом за діючими військами, що просувалися на Схід, з'являлися представники німецьких окружних адміністрацій, призначались старшини, створювалися комендатури, які повинні були забезпечити здійснення «нового порядку» на підвладній їм території.

Крім цих органів «нового порядку» діяли гестапо, жандармерія, поліція, різні спеціальні групи, які спиралися на військові частини. Надзвичайно розгалуженим був цей апарат на Поділлі, яке в планах гітлерівців посідало особливе місце.

8 липня 1941 року німецькі війська окупували м. Хмельницький, а невдовзі і всю область. Незабаром були організовані тимчасові органи місцевого самоврядування, покликані налагодити в краї повсякденне життя мешканців.

Активними членами українських органів влади та громадських патріотичних організацій були члени похідних груп ОУН. Вони влаштовували культурно-освітні заходи серед населення, поширювали листівки, плакати та літературу патріотичного змісту, проводили пропагандистську та просвітницьку діяльність.

Преса завжди відігравала важливу роль в агітаційно-пропагандистській роботі як українських збройних формувань, так і радянських військ. Наказом по Всесоюзному радіокомітету від 14 січня 1939 р. було встановлено новий порядок здачі надрукованих та мікрофонних матеріалів, та встановлено строки подачі матеріалів.

Для посилення «оборонної тематики» від 23 квітня 1939 р. наказом «Про створення оборонної редакції» було сформовано самостійну оборонну редакцію, склад якої становив 5 штатних працівників. 31 липня 1940 р. її було реорганізовано.

На шпальтах періодичної преси окупаційного режиму писалося перш за все про те, що місцевому населенню належить бути законослухняним, не проявляти ніякого вільнодумства, зареєструватися на біржі праці, працювати на користь «Великої Німеччини».

Отже, під час Другої Світової війни ворогуючі держави використовували усі інформаційні канали в якості пропаганди своїх ідей. Почавши формуватися в якості засобу залякування, інформаційно-психологічна пропаганда в ході війни стала невід'ємною частиною військового мистецтва. Інформаційно-психологічна дія мала на меті послаблення психіки людини, загострення його почуття самозбереження з метою зниження морально-бойових якостей аж до відмови від участі у бойових діях та інше.

Війна складається з чотирьох основних сфер: озброєної боротьби, політичного, економічного і ідеологічного протистояння воюючих сторін. Основою ідеологічної боротьби є пропаганда, яка зіграла свою роль у Другій світовій. Пропаганда обох протиборчих сторін служила для досягнення перемоги кожної з країн.

Висновки до розділу. Сьогодні на Хмельниччині видається до 50 періодичних видань, без яких ми не можемо обійтися в повсякденному житті. Преса дає змогу простежити історію розвитку різних подій, тому періодика часів Другої світової війни є цінним джерелом вивчення історії.

В грізний час війни саме преса стала основним засобом розповсюдження інформації. На території України в роки Другої світової війни розповсюджувалися всесоюзні газети: «Известие», «Комсомольская правда», «Красная звезда», «Правда». Також популярними були власне українські видання: «Більшовицька правда», «Більшовик», «За Родину» та ін.

В перші дні війни редакції усіх газет перебудовували роботу на новий лад. Основними тематичними напрямками місцевої преси стали повідомлення з фронтів, пропаганда справедливого характеру війни, розгортання мобілізаційних ресурсів, переведення промисловості на виробництво військової продукції, евакуаційні проблеми тощо. У діючій армії почали розгортатися фронтові, армійські, дивізійні газети, штати яких комплектувалися з робітників місцевих органів преси. Засоби масової інформації виконували функцію мобілізації українського народу на боротьбу. Проте, в умовах війни, будь-яка об'єктивна інформація просто витіснялася.

Під час війни газети стали важливим інструментом проведення пропаганди, психологічного впливу та інформування населення про перебіг подій в потрібному руслі. У подільських містах та селах з'являлися представники німецьких окружних адміністрацій для забезпечення здійснення «нового порядку» на підвідомчій їй території. Протилежні сторони використовували пропаганду на шпальтах видань проти населення та військових. Німецька цензура жорстко контролювала зміст українських газет, яким було заборонено, між іншим, торкатися теми майбутнього України. Хто з редакторів цього не виконував, того карали.

РОЗДІЛ 2

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ЧАСІВ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941-1944 РОКІВ

2.1. Ідеологічна і національно-патріотична дискусія в газеті «Український голос»

1 вересня 1939 року почалася Друга Світова війна, а 18 липня 1941 року була повністю окупована Кам'янець-Подільська область, її територія увійшла до складу рейхскомісаріату «Україна» з центром у Рівному. З приходом німецького окупаційного режиму на території Хмельниччини було дозволено друкувати україномовні часописи: «Український голос» (Проскурів, часопис для міста та села, редактор О. Кравчук, відповідальний редактор М. Ліщицький); «Подільнин» (Кам'янець-Подільський, орган Кам'янець-Подільського окружного комісаріату редактор Корбутяк); «Летичівські вісті» (редактор В.Бачинський); «Урядові дунаєвські вісті» (редактор К.Пілецький) та інші.

Періодичні видання, що друкувалися на теренах області, містили обов'язкові та непостійні рубрики. Без перших рубрик не виходила жодна газета. Вони містили офіційні повідомлення німецького командування, міжнародні огляди та інструкції про соціально-економічне, політичне і культурне життя міст і сіл Німеччини. Такі публікації були суто пропагандистського змісту і займали більшу частину газетної площі.

У м. Проскурові (нині – м. Хмельницький) діяли окружна і міська управи, почала виходити щотижнева газета «Український голос», перший номер якої датується 30 вересня 1941 р. із зверненням до громадян «Від редакції». Коштувала вона на той час 30 копійок, формат видання – А3, обсягом 4 сторінки. З січня по червень 1942 року в часописі друкувалася шапка, яка містила лозунг «Слава Україні», також у виданні з'являються перші фотографії, які до цього часу не друкувалися.

Усі матеріали на шпальтах часопису «Український голос» подаються у таких рубриках: «На теми політичні», «По наших селах і містах», «Короткі вісті», «По Україні», «Сторінка молодого автора», «Вмерли», «Загублені або вкрадені документи» та інші.

У першому номері видання (№ 1. 1941. С. 1) редакція у зв'язку із появою часопису пише, що це «вперше, після 23-літньої неволі під ярмом червоних більшовицьких сатрапів, поспішає до вас, дорогі читачі, правдиво-щирий «Український голос». Далі у зверненні наголошується про те, що читацька аудиторія має можливість звертатись до редакції і наголошує: «...тримайте якнайтісніший зв'язок з нами. Пишіть до нас всі – як умієте і як вам підказує ваше серце. Пишіть про все, що у вашій душі накопало за довгий час неволі жиδο-комуни».

На прикладі вже цього звернення редакції до читачів можна простежити пропагандистські, антисемітські і расистські ідеологічні засади нацистської влади.

Вчені виділяють такі основні підвалини нацистської пропаганди: а) расизм; б) антисемітизм; в) культ особи вождя Адольфа Гітлера. Яскравим прикладом огульної нацистської пропаганди є матеріал у рубриці «На теми політичні» під назвою «Всесвітнє жидівство і українська справа» (№ 2. 1941. С. 3). У цій публікації розкрито суть псевдонаукової концепції «Третього Рейху». Основні тези такі. «Християнська релігія говорить, що коли жиди замучили Христа, Бог прокляв їх – і через те вони пішли блукати по цілому світу і розбрелись усюди... Найбільшого тріумфу своєї сатанічної ідеї досягли жиди в більшовицькій державі, але Вождь Німеччини Гітлер, що починав будувати Велику Німеччину очищує і усуває з державно-суспільного життя жидів...»

І висновок: «Кожний український юнак, кожна українська дівчина, а то й діти знають, що дихнемо ми, українці, вільно на повні груди лише тоді коли на наших землях не буде ні одної осоружної пики семіта». Саме у такий спосіб громадська думка українського суспільства готувалося до катастрофи

– винищення сотень тисяч представників єврейської нації в Україні. Вона почалася через лічені дні – 6 листопада в Києві, наприклад, почалися масові розстріли у Бабиному яру. У матеріалі навмисно використовуються антисемітські та расистські слова та твердження, що не може бути припустимо в журналістиці з точки моралі, але часто використовувалось в нацистській пропаганді.

Вдалим прикладом нацистської пропаганди на сторінках часопису «Український голос» є матеріал під назвою «Чого хочуть наші вороги?» (№ 53. 1943. С. 3). У цій публікації автор розповідає про те, що на сторінках їх газети вже неодноразово вказувалось на те, як виглядає більшовизм і, що він зробив у нашому краю. Автор пише, що головним завданням жидівсько-більшовицької системи було не виховання свідомості і відповідальності, а створення абсолютної залежності. Таким чином, більшовики в Союзі могли опанувати трудящі маси і використовувати у своїх цілях. Також автор цього матеріалу зазначає, що більшовики у своїй агітації та пропаганді радянського народу послуговуються усіма методами.

Частим явищем на сторінках газети «Український голос» була поява матеріалів, які друкувались під назвою «Історія України». Найчастіше у них розповідали про конкретних історичних українських діячів. Наприклад, Ярослава Мудрого (№ 7–8. С. 3); Володимира Мономаха (№ 10. С. 3); князя Данила (№ 13. С. 3) та інших.

Зокрема, у матеріалі, що має назву «Історія України» (№ 4. 1942. С. 3), розповідається про українську державу за козацьких часів, а саме про повстання Богдана Хмельницького. У публікації говориться, що з польської неволі Україну визволив Хмельницький. У тексті автор наводить коротку біографію гетьмана, розповідає про його батька, про мотиви та причини війни з поляками. Далі говориться про те, що «...повстання пішло по всіх городах і селах, мов огонь. Селяни виганяли поміщиків і жидів, містяни ув'язнювали польських урядовців і ксьондзів...». Автор пише, що всі хто був здатен тримати зброю в руках, долучалися до боротьби.

У наступній публікації, що теж носить назву «Історія України» (№ 12. С. 3), розповідається про Івана Мазепу та його війну з Москвою. У матеріалі говориться, що гетьман Іван Мазепа був з української шляхти, що він завжди намагався наперед просвітити український народ і освідомити його.

Автор наголошує, що «...дуже ревно він опікувався школами. Для київської могилянської Академії казав будувати новий будинок, на три поверхи, великий і величавий. Також в інших городах засновував школи». Також у публікації автор детально розповідає, що саме сприяло гетьмана Івана Мазепу до війни з Москвою і пише, що це була боротьба за волю України.

У виданні «Український голос» нацисти майже у кожному номері друкували військові зведення, висвітлювали бойові дії з фронтів. Найчастіше подібні зведення стосувалися щодо країн-союзників та перемог німецької армії. Інформація про невдалі військові кампанії та поразки у періодичних видань, зокрема в «Українському голосі» майже не зустрічаються. Здебільшого, військові зведення друкувалися у рубриці «Повідомлення Верховного командування німецьких Збройних Сил».

Наприклад, у матеріалі «Напад японських підводних човнів на Мадагаскар» (№ 48. 1942. С. 1), автор пише, що Японська головна квартира, повідомляє, що спеціальні одиниці підводних човнів японської флотилії в ранішніх годинах 31 травня під час наступу на Дієго Суарец (Мадагаскар) сторпедували і важко пошкодили один британський лінкор з класу «Кен Елізабет» і один легкий крейсер «Аретуса».

Дуже часто на сторінках часопису «Український голос» зустрічаються, так звані, літературні сторінки. Здебільшого, у них друкувалися прозові твори українських письменників, наприклад, Уласа Самчука, який під час окупації друкував свої твори у видавництві «Волинь» або віршовані твори.

Наприклад, у публікації, яка має назву «На стогнах» (№ 17. 1941. С. 2), опубліковано віршований твір Миколи Філянського. У творі автор говорить, що «Ще скарб віків не весь прожито // Ще видно кін колишніх дій//І тавро

днів твоїх не змито // В останках «каменю і мрій» //... В час невідомий, час нежданий // Ти знов розімкнеш свій язик... // Натхненним словом осіяний // Колись недаром Первозваний//Зорю землі Твоїй прорік!».

Ще одним прикладом є публікація під назвою «Телеграма Сталіна Рузвельтові» (№ 74. 1942. С. 4). У цій гуморесці розповідається як Сталін пише президенту США лист з проханням надати йому не збройну допомогу, а прислати лікаря, тому що в нього болить язик.

Варто зазначити, що окрему роль в літературних сторінках у часописі «Український голос» присвячувались річницям з дня народження та смерті Тараса Григоровича Шевченка.

Так, наприклад, у матеріалі під назвою «Безсмертний учитель українських душ» (№ 20. 1942. С. 1), розповідається про вплив та «...вогненні слова Великого Кобзаря». Автор публікації стверджує, що Шевченко не тільки наш геніальний поет, який простими «немудрими» словами висловив наші національні прагнення та сподівання, поставив «мужицьку» у той час мову на рівень культурної європейської мови, але й наш безсмертний учитель, який уже виховав нам сотні тисяч відданих борців за українську справу, і ще має виховувати та спорядити в дорогу життя мільйони українських громадян.

Автор матеріалу наголошує, що московські чекісти від літератури у всякий спосіб намагалися «...затерти цей бік творчості Шевченка, представляли його лише як поета, змазуючи значення Шевченка як вихователя та вчителя українських душ, українських мас на всіх українських землях», порівнювали його з російськими поетами, намагаючись знайти паралелізм у їх творчості. Наприкінці матеріалу робиться висновок, що в сучасний момент нам особливо дорогий Шевченко, бо та Україна, що про неї він мріяв та заповідав нам за неї боротися, виринає перед нами в тумані світових буревіїв та завірюх.

На сторінках часопису «Український голос» майже у кожному номері друкувались оголошення. Вони стосувались різних подій: і примусових

робіт, і здачі зерна на користь німецької армії, і прості оголошення про втрачені документи чи смерть людей.

Наприклад, в оголошенні «До відома населення!» (№ 18. 1941. С. 1), від імені гебіцкомісара розповідається, що у зв'язку з поширенням заразливих хвороб урядові години Проскурівського Гебіцкомісаріату для цивільного населення припиняються, а також ліквідуються ярмарки.

Ще одним прикладом оголошення є публікація, що має назву «До відома населення» (№ 26. 1941. С. 1). У від імені коменданта округу УНМ розповідається, що було помічено, що багато громадян ходять після 9 год. вечора без відповідних документів. Також в оголошенні попереджається, що затримані на вулиці після 9 год. вечора без відповідних документів, будуть арештовані і взяті під варту, а після відсидження штрафуватимуться на велику суму грошей, з конфіскацією майна в разі несплати штрафу.

2.2. Часопис «Подільнин» як «німецька газета з українським шрифтом»

Пропаганда для нацистів була одним із основних чинників, який привів їх до влади в Німеччині. Її основним інструментом залишалася преса. Нацисти намагалися охопити своєю пропагандою якомога більше населення, зокрема, й через видання періодики. Головним завданням пропаганди було представити німецьку окупацію як звільнення України від більшовицького гніту. З цією метою в новій пресі публікувалися різні антирадянські та антисемітські матеріали. Головна мета періодичних видань полягала у формуванні негативного ставлення до радянського режиму й вихованні лояльності до « нової влади », популяризації Німеччини та її країн-союзниць, як потужної військової сили.

Створені нацистською владою періодичні видання жорстоко контролювалися чиновниками цивільної адміністрації. Було запроваджено інститут цензорів, який планувалося створити при кожній редакції газет.

Цензори несли персональну відповідальність за зміст матеріалів, що друкувалися у періодичних виданнях. Але із всіх видань, що виходили на теренах області, власну цензуру мав лише «Подільянин». Всі інші часописи надсилали свої матеріали до місцевого гебітскомісара, який виступав головним цензором газетних видань [31, с. 354].

Часопис «Подільянин» як орган Кам'янець-Подільського окружного комісаріату почав виходити 7 березня 1941 року й проіснував до 1944 року. Його останній номер датується березнем того ж року. Газета виходила двічі на тиждень з різним тиражем. На титульному листку містилася назва газети українською мовою та в перекладі на німецьку. Під ним друкувалася інформація про черговість виходу газети, адреса редакції, номер газети та рік видання.

На сторінках часопису «Подільянин» нацистська влада, як і в інших періодичних виданнях, здійснювала пропаганду населення на користь свого окупаційного режиму та нової влади.

Наприклад, у публікації, яка має назву «Знаменна дата» (№ 9. 1941. С. 1) від імені автора розповідається, що 10 жовтня минає три місяці з того моменту, коли кам'янчани вперше зустрічали своїх визволителів, союзників непереможного німецького народу – мадярських воїнів. Зустрічали без квітів, пісень, без прояву найменшої святковості, хоч вона й була затаєна разом зі страхом в кожному порядному серці, «але це не образило наших визволителів. Вони добре знали, в якому страху виховували людей жидо-більшовицькі заправили».

Автор пише, що наполегливе готування більшовиків до війни викликало ще більше зубожіння і обездолення народу. Захоплюючись цим, кремлівські владарі не турбувались про життя трудового народу. Доказом цього, крім всього іншого служать страшні голодні 1933-34 роки, що їх переживав народ України – «хлібної комори Європи». До цього привести народ здібні лише більшовики. Історія знає, що держава, інтереси якої суперечать інтересам народу – не може довго існувати. Тому зрозуміло, чому

така велетенська країна як Радянський Союз, рухнула від першого серйозного удару з боку Німецької Армії і розпадається з небаченою швидкістю, що її не можна було сподіватись від такої сильної, на зовнішній погляд, країни.

Ще одним прикладом нацистської пропаганди на сторінках часопису «Подільнин» є матеріал, що має назву «Більшовизм і українська нація» (№ 23. 1941. С. 1). У ньому розповідається, що національна політика більшовизму була політикою винищування. При цьому менше відомо те, що ця нікчемна доктрина Маркса-Леніна-Сталіна намагалася вбивати не тільки тіло народу, але теж і його дух.

Автор стверджує, що український народ мав своїх героїв і вождів, наприклад, великого контрагента Петра І Мазепу. Більшовицька «штука» закидувала їх болотом і п'ятнувала, як зрадників на роду, натомість величала навіть царів, як Петра І, коли вони тільки вели ворожу українському народові політику. Український народ глядів на велику традицію своїх визвольних змагань проти більшовицького ворога 1917-1921 рр. Героїв цієї боротьби представляли більшовики в своїх книжках і кінокартинах, як бандитів і платних чужих агентів. Також у публікації наголошується на тому, що тепер немає нічого дивного, що така політика витворила серед цих народів тільки ненависть до більшовизму та тягу звільнитися, врешті, від тої державної потвори.

Частим явищем на сторінках часопису «Подільнин» була поява матеріалів на історичну тематику. У таких публікаціях йшла мова як про історію України, так і про всесвітню історію.

Наприклад, матеріал, що має назву «Берестейський мир» (№ 12. 1942. С. 1). У ньому йде мова про Берестейський мир, укладений між представниками Української Народної Республіки з одної сторони і центральними державами: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною – з іншої сторони. Автор пише, що переговори почалися 6 січня 1918 року. Становище української делегації було дуже важке, бо не легке

було й тодішнє положення України. В Харкові за допомогою Москви утворився самозваний уряд «Советської України», який одержав від своїх хазяїв з Москви завдання розколоти єдність українського народу, а вже 5 лютого 1918 року війська «харківських більшовиків» почали бомбардувати Київ.

Наприкінці публікації робиться висновок, що підписання миру в Бересті мало корисні наслідки для всіх держав, що брали в ньому участь, а Україна придбала союзників у Німеччині й Австро-Угорщині для війни з більшовиками. Наголошується, особливо Німеччина виступила рішуче, при допомозі німецьких військ українські війська ввійшли 1 березня 1918 року до Києва, а вже з початком травня ціла Лівобережна й Степова Україна були очищені від більшовицьких банд, що Україна вийшла на міжнародну арену як партнер європейських держав і союзник центральних держав.

Дуже часто на сторінках періодичного видання «Подільнин» друкувалися військові зведення з фронтів, описувалися бойові дії німецької армії.

Наприклад, у матеріалі під назвою «Успіхи одного панцерного полку» (№ 30. 1941. С. 1) розповідається про події на Східному фронті. Мова йде про те, що на протязі 5-ти місячних боїв з більшовиками один німецький панцерний полк знищив 307 ворожих панцерників і бронемашин, 376 гармат різного калібру, 668 вантажно-транспортних автомашин, один поїзд з 6 паровозами і 40 вагонами та багато іншого військового матеріалу. Також автор наголошує, що стрільці полку збили кулеметами 7 ворожих літаків.

Досить поширеним явищем на сторінках часопису «Подільнин» була поява матеріалів у яких розвінчувався культ особистості Сталіна, його політика.

Наприклад, у матеріалі, що має назву «Кінець авантюристської політики Сталіна» (№ 12. 1942. С. 3) розповідається про те, що у 1940 році коли Бессарабія стала радянською, Сталін тріумфував, усе пішло так, як він хотів: частини Польщі були відірвані, балтійські країни й Бессарабія —

знесилювані, а в Фінляндії здобуто опорні пункти. Але Сталін все ж таки не схаменувся і 12 листопада 1940 року Молотова було запрошено до Берліну, щоб відкрити давно вже потрібну дискусію про справжні заміри Сталіна в Європі. Далі в публікації автор пише, що Сталін, сам не помічаючи того, загрався у таку гру і Гітлер був змушений 22 червня 1941 року розпочати війну зі Сталіним, аби напоумити його. Наприкінці матеріалу автор робить висновок, що тепер більшовизм смертельно поранений, а Сталін програв свою гру раз і назавжди.

Ведучи свою пропагандистську політику на сторінках періодичних видань, нацистська влада часто звертала увагу своїх читачів на необхідності відбудови українського господарства, не зважаючи на те, що війна ще повністю не закінчена.

Прикладом такої пропаганди є матеріал, що має назву «Новий земельний лад – це справедлива нагорода» (№ 31. 1942. С. 1). У ньому розповідається про скасування колективної системи і введення нового земельного ладу створює підставу для того, щоб можна було справедливо винагороджувати селянську працю. Також розповідається, що розведення худоби буде вільне та необмежене, наголошується про необхідність відбудови господарства як і одноосібного, так і загальноукраїнського господарства.

Наступним прикладом є публікація, що має назву «Тепер починаються весняні роботи» (№ 24. 1943. С. 1). У ній розповідається про те, що майже всюди по Україні уже зникають останні рештки снігу, що дає можливість обробити хоча б поверхово землю. Автор наголошує на тому, що з огляду на таку весну, потрібно взяти під увагу посів при нецілковитому обсохненні і перевести посіви без огляду на мороз, який ще сидить в землі, та на поодинокі мокрі місця для того, щоб восени добитись гарного, великого врожаю. Також у матеріалі робиться наголос на тому, що передусім треба при посівах вибрати найперше такі площі, які сохнуть найшвидше.

Частим явищем на сторінках періодичного видання «Подільнянин» була поява пропагандистських матеріалів на релігійну тематику. У Радянському Союзі релігія та релігійні погляди були під суворою заборорою, тим більше про це не висвітлювалось у засобах масової інформації. Нацистська влада, внаслідок таких обставин, користувалася цим становищем і дуже часто в часописі «Подільнянин» друкувались публікації, спрямовані на цю тему. Це робилось для показу громадян, які знаходились на окупованих територіях, що нова влада гідно та з повагою ставиться до релігійних вподобань населення.

Наприклад, у матеріалі, що має назву «Проти зазіхань Москви на українську церкву» (№ 36. 1942. С. 1). У ньому від імені Архієпископа Луцького і Ковельського Полікарпа розповідається про те, що Вселенська Патріархія ніколи не признавала підпорядкування Української Церкви Москві. Він пише, щоб люди не думали, що розходження між єпископатом має який персональний характер боротьби за владу в церкві єпископів, чи двох груп єпископів поміж собою. Також автор звертає увагу читачів на той факт, що хоч і Москва зневажає будь-які релігійні почуття людей, проте разом із своїм митрополитом Сергієм, який був на послугах у російського більшовизму, й надалі являється помічником у нищенні всього українського, страшному нищенні не тільки фізичному, а й духовному.

Як і будь-яке періодичне видання, часопис «Подільнянин» відводив окрему сторінку в газеті для друкування матеріалів, присвячених мистецтву, літературі, робив цілі літературні сторінки для своїх читачів, у яких теж здійснювалась пропаганда, вигідна для нацистського режиму.

Наприклад, у матеріалі, що має назву «Мина Мазайло» (№ 33. 1941. С. 4) розповідається про твір українського письменника, розстріляного більшовицькою владою, Миколи Куліша. Автор пише, що «Мина Мазайло» — це здоровий «удар по голові» для так званої «малоросійської» інтелігенції, що була однаково туполоба, легковірна і з рабською душею ще за царя, а після і за червоних московсько-більшовицьких володарів не змінилась

зовсім. Він звертає увагу, що й зараз є чимало таких, які Московщину люблять більше, ніж своє рідне українське. У публікації наголошується на тому, що Микола Куліш за цей твір опинився в далеких сибірських поселеннях, але не схилив голову не просив помилування, оскільки був справжнім патріотом і відстоював свої погляди.

Ще одним прикладом є матеріал, що має назву «Тарас Шевченко і його значення» (№ 20. 1943. С. 1). У ньому йде мова про те, що вогненна поезія геніального Кобзаря на протязі століття виховала вже сотні тисяч палких, відданих борців за українську справу, що без Шевченка і його творів ми не мали б ще й досі тих видатних діячів, що не давали згаснути духові української нації, що раз-у-раз підносили вгору прапор нашої індивідуальності і наших змагань, пронісши його крізь століття польської і московської неволі аж до останніх днів.

Автор пише, що Шевченко був нашим першим безстрашним речником і трибуном, який перед усім світом на повний голос проголосив наші національні прагнення і вимоги, був і є нашим невмирущим учителем і вихователем, роль і значення якого не затьмаряться ніколи, поки існуватиме український народ. Наприкінці публікації робиться висновок, що гаряче закликаючи українців до праці, до повного творчого горіння й ініціативи життя, Шевченко, як і слід чекати, гостро виступає про ти ледарів, неробів, що «ходячи сплять», обурюється з обивательської байдужості до справ і інтересів загалу, гнівно картає трухляве, але, нажаль, багатьом нашим землякам притаманне, без принципове правило «Моя хата з краю – нічого не знаю».

На сторінках періодичного видання «Подільнин» майже у кожному номері друкувались оголошення, розпорядження нацистської влади. Вони стосувались різних подій: і примусових робіт, і здачі зерна на користь німецької армії, і прості оголошення про втрачені документи чи смерть людей.

Наприклад, в розпорядженні Кам'янець-Подільського Окружного Комісара (№ 12. 1942. С. 4) зазначається, що згідно з Урядовим повідомленням від 21 жовтня 1941 року Райхскомісара України, при виплаті заробітної плати робітникам та службовцям будуть отримувати певний подорожний податок. Також у розпорядженні наголошується, що утримання подорожного податку з робітників та службовців підприємства, установи та організації зобов'язані запровадити, починаючи з 1 січня 1942 року, крім цього державні установи та інші підприємства та організації, в яких працюють євреї, мають сплачувати різницю між загально установленими заробітними ставками і ставками, установленими для євреїв. Сплата має наступити за минулий місяць найпізніше 5-го числа.

2.3. Українська преса Хмельницької області 1941-1944: типологія і бібліографія

Пропаганда для нацистів була одним із основних чинників, який привів їх до влади в Німеччині. Її основним інструментом залишалася преса. В системі державних органів були створені спеціальні підрозділи для координування видання періодики та наповнення її бажаним для нацистської ідеології матеріалами. До проведення пропаганди у зоні військових дій та на окупованих територіях долучалися й роти пропаганди вермахту. Відповідно відбулася й реорганізація інших органів, що опікувалися виданням преси в окупованих країнах. Для успішного ведення пропаганди в окупованих областях СРСР при Міністерстві пропаганди створювалися спеціальні відділи.

До інформаційної війни нацисти підготувалися ґрунтовно. На території України пропагандою повинен був займатися спеціально створений батальйон U. До його складу входили сім груп – преси, активної пропаганди, культури, друкованої пропаганди, кіно, радіомовлення, а також керівна група [40].

Психологічний вплив на цивільне населення України здійснювався також за допомогою листівок і брошур. У такий спосіб нацистська пропаганда намагалася забезпечити виконання поставлених урядом завдань щодо популяризації німецького способу життя, а також вчасного збору врожаю сільськогосподарських культур, виконання поставок робочої сили до III рейху, здачі незаконної зброї, відпрацювання обов'язкових трудовнів та ін. Значна частина брошур і листівок редагувалася в Берліні людьми, які часто обходили важливі актуальні питання. Мовні, історичні помилки, тенденційність, а також необізнаність у господарських питаннях окупованої України знизили вартість численних німецьких листівок. Ефективність методів подачі інформації протягом окупації була різною. На першому етапі діяли методи, що підтримували й поглиблювали антибільшовицькі настрої серед населення. Адже численні листівки-відозви переконували людей у тому, що радянська влада кинула їх напризволяще, зруйнувала усю інфраструктуру й знищила продовольчі запаси.

Розгалужений і багатофункціональний пропагандистський апарат, створений чиновниками органів німецької цивільної влади на території сучасної Хмельниччини теж поширював свою пропаганду не тільки через газети, а й за допомогою листівок. На території Хмельницької області друкувались у вигляді оголошень, розпоряджень, наказів. Дуже часто такі розпорядження друкувались одразу трьома мовами: українською, російською та німецькою.

Наприклад, в оголошенні від 3 серпня 1941 року говориться, що червоноармійці-втікачі, які блукають в уніформі чи в цивільному одязі, зобов'язані негайно з'явитись до найближчої німецької комендатури до 8 серпня 1941 року, інакше він буде арештований і розстріляний як бандит. Також в оголошенні акцентується увага на тому, що всяка підтримка і сприяння червоноармійцям-втікачам з боку цивільного населення суворо забороняється, а той хто чинитиме протидію цим заборонам, буде покараний смертю.

Ще одним прикладом листівки є оголошення Кам'янець-Подільської Повітової Управи від 21 липня 1941 року. У ньому йде мова про те, що все населення на цій території зобов'язується негайно здати до Повітової Управи, що знаходиться по вул. Московській вогнепальну та холодну зброю, а саме: гвинтівки, револьвери, кинджали, штики, патрони, гранати, порох, протигази, а також нікель, мідь, залізо, необхідне для виготовлення зброї та інші вибухові матеріали, всякого роду військові знаряддя – ремні, пояси, патронні сумки, військовий одяг та взуття. В оголошенні наголошується, що крайній термін здачі всіх речей – 24 липня до 18 години, а громадяни, в яких після зазначеного терміну і часу будуть виявлені згадані вище речі, будуть негайно передані до Військової Угорсько-Королівської Команди для покарання смертю.

Дуже часто пропагандистські органи німецької цивільної влади розповсюджували листівки-відозви.

Яскравим прикладом є відозва, яка зверталася до українських жінок та дівчат. У ній йшла мова про те, велика частина чоловіків зголосилася добровільно працювати в Німеччині, щоб таким чином внести свою частку для перемоги над більшовизмом і через це на Україні звільнилися робочі місця, які повинні бути заповненими. Далі в листівці-відозві закликається всім жінкам та дівчатам віком від 13 до 55 років негайно з'явитися при Гебітскомісарі у відділі праці, де буде проведена реєстрація та здійснена направлення до роботи в середині Округа.

Окупаційну пресу, яка виходила на території Хмельницької області, можна умовно поділити на регіональну (окружну), що друкувалася в містах (центрах дебітів) та місцеву (районну). Окружна преса була друкованим органом гебітскомісарів, а районна – місцевої влади. Оскільки на районному рівні керівниками окупаційних органів були представники місцевого населення, то районна преса стала органом допоміжної української адміністрації. Окупаційна преса мала ще одну особливість – вона носила

регіональний характер та розповсюджувалася лише на території певних округ [31, с. 354].

Під час нацистської окупації на території Хмельниччини дві газети діяли як орган окружної управи. Це «Український голос» – орган окружної управи та управи м. Проскурова і часопис «Подільнин» (м. Кам'янець-Подільський), «Нове життя» (м. Старокостянтинів). Серед періодичних видань, що носили характер регіональних друкувалися такі: «Урядові Дунаєвецькі вісті» (м. Дунаївці), «Заславський вісник» (м. Ізяслав), «Вірним шляхом» (м. Ярмолинці), «Нова Шепетівщина» (м. Шепетівка), «Світлий промінь» (м. Антоніни), «Лятичівські вісті» (м. Летичів).

Періодичні видання розповсюджувалися шляхом передплати по пошті та через вільну торгівлю в друкарнях редакцій та у кіосках. Створена окупаційною владою українська преса мала низький поліграфічний рівень, невисоку якість журналістських матеріалів.

На сьогоднішні відомо, що на території Хмельницької області під час нацистської окупації друкувалися всього дев'ять періодичних видань:

1. «Український голос»: Орган окружної управи та управи м. Проскурова. – Проскурів, 1941 (30 вересня) – 1943. Місцеве зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1941-1942, 1944).
2. «Подільнин»: Кам'янець-Подільський, 1941 (7 вересня) – 1944. Ред.: Корбутяк. Місцеве зберігання: НДБ ЦДАУ (1943-1944) НБУВ (1942-1943), ЛНБ.
3. «Нове життя»: Часопис Старокостянтинівської округової управи. – Старокостянтинів, 1941 (1 листопада) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942-1943), ЛНБ (1942-1943).
4. «Урядові Дунаєвецькі вісті»: Дунаївці, 1941 (1 жовтня) – 1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942-1943), ЛНБ.
5. «Заславський вісник»: Ізяслав, 1941 (23 листопада) – 1943. Ред. П. Лібов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942-1943), ЛНБ (1942-1943).

6. «Вірним шляхом»: Орган Ярмолинецького окружного комісара. – Ярмолинці, 1942 (10 березня) – 1944. Тижневик. Ред. Ст. Савіцький. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

7. «Нова Шепетівщина»: Часопис Шепетівського уїзду. – Шепетівка, 1942 (7 січня) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942).

8. «Світлий промінь»: Антоніни, 1941 (28 вересня) – 1944. Ред. В. Прибатень. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942-1944), НБУВ (1942-1943), ЛНБ (1942-1943).

9. «Лятичівські вісті»: Летичів, 1941 (1 червня). Тижневик. Ред. Бачинський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ.

Висновки до розділу. Функціонування в період окупації на території області газет радянськими істориками або замовчувалося, або подавалося у негативних тонах. Проте, це не завадило широкому функціонуванню періодичних видань з українським шрифтом на окупованій нацистами Хмельниччині.

Усього за період окупації 1941-1944 років в області випускалось дев'ять періодичних видань, які можна умовно поділити на регіональну (окружну), що друкувалася в містах (центрах гебітів) та місцеву (районну). Створена окупаційною владою українська преса мала низький поліграфічний рівень, невисоку якість журналістських матеріалів. Чиновники ретельно стежили, аби періодичні видання передплачувалися представниками місцевої влади, за процесом передплати зазначеного органу сліdkували керівники районів.

Найбільш значущими на території Хмельниччини під час нацистської окупації були часописи «Український голос» та «Подільнин», які виходили у період з 1941 по 1944 рр.

На прикладі вище зазначених матеріалів можна визначити основну тематику газети «Український голос» та «Подільнин»:

1. Політичне державотворення в умовах війни («Україна на грані двох світів», «В єдності – запорука успіху»,

2. Історичні розвідки з національно-визвольної боротьби українського народу («За національну єдність», («Всесвітнє жидівство і українська справа»).

3. Військові звіти («Вісті зі Східного фронту», «Повідомлення Верховного командування Німецьких збройних сил», «Бій за Тихий океан»).

4. Розвінчування культу особи Сталіна та злочинної державницької системи СРСР («Минуле і майбутнє України», «Більшовицька зірка гасне», «Інтелігенція в совєтах»).

5. Відновлення української державності («Дружна старанна праця – запорука добробуту і порядку», «Більше уваги виробництву цукру»).

На території області, окрім газет-багатотиражок, друкувалися також листівки. У такий спосіб нацистська пропаганда намагалася забезпечити виконання поставлених урядом завдань щодо популяризації німецького способу життя, а також вчасного збору врожаю сільськогосподарських культур, виконання поставок робочої сили до III рейху, здачі незаконної зброї, відпрацювання обов'язкових трудовнів та ін.

Також варто зазначити, що хоч і німецька армія потерпіла поразку, а німецьке керівництво так і не змогло підкорити своїм інтересам свідомість населення окупованих територій, вплив німецької пропаганди відіграв значну роль у німецько-радянському ідеологічному протистоянні.

ВИСНОВКИ

Із початком Другої світової війни на теренах України розвивається новий тип української журналістики, який можна назвати як підкупаційний, тобто підневільний. Цей період розвитку української преси ще й досі викликає ідеологічні суперечки.

Важливим інструментом проведення пропаганди, психологічного впливу та інформування населення про перебіг подій в потрібному руслі була преса.

На теренах сучасної Хмельницької області під час нацистської окупації в період з 1941 по 1944 рр., чиновниками органів німецької цивільної влади був створений розгалужений пропагандистський апарат, головним елементом якого стала періодична преса. Було дозволено друкувати україномовні часописи: «Український голос» (Проскурів, часопис для міста та села, редактор О. Кравчук, відповідальний редактор М. Ліщицький); «Подільнин» (Кам'янець-Подільський, орган Кам'янець-Подільського окружного комісаріату редактор Л. Корбутяк); «Летичівські вісті» (редактор В. Бачинський); «Урядові дунаєвецькі вісті» (редактор К. Пілецький) та інші.

Одним із найбільш поширеним та значущим виданням була газета «Український голос». Вона вважалася часописом для міста та села й функціонувала в період з 30 вересня 1941 року по березень 1944 року. На сторінках цього періодичного видання пропагандистський окупаційний апарат широко використовував усі доступні методи пропаганди на підкупаційне населення, у матеріалах широко використовувались антисемітські та расистські вислови, що через певний час були справедливо осуджені всім світом на Нюрнберзькому процесі.

Також характерним для цього часопису була наявність матеріалів, присвячена відомим історичним постатям України, майже у кожному номері періодичного видання друкувались публікації, присвячені мистецтву,

літературі, друкувались літературні твори відомих українських письменників та поетів.

Матеріали присвячені історії та історичним постатям, друкувалися з історичних досліджень відомих українських істориків М. Грушевського, І. Крип'якевича, М. Аркаса, В. Січинського та інших літераторів, праці яких були заборонені за радянської влади. Матеріали та рубрики з питань місцевого життя можна віднести до популяризації місцевою інтелігенцією забороненої історії українського народу, культурної спадщини краю, ідей незалежної України.

Окрему сторінку становлять матеріали, присвячені національно-визвольній боротьбі українського народу, розвінчуванню культу особистості Сталіна та злочинної державницької системи СРСР, відбудови українського господарства та політичному державотворенні в умовах війни.

Часопис «Подільнин» на окупованій території Хмельницької області функціонував у період з 7 вересня 1941 по березень 1944 року. На сторінках цього періодичного видання, окупаційний режим як і в інших друкованих засобах масової інформації широко використовував засоби пропаганди та маніпуляції на окуповане населення.

Характерною відмінністю газети «Подільнин» є те, явище, що на своїх сторінках видання часто друкувало публікації на релігійну тематику, яка майже не прослідковувалась в інших періодичних виданнях та взагалі була заборонена у Радянському Союзі. Зазвичай, у таких матеріалах друкувались звернення Архієпископів до населення, вітання з нагоди Різдва Христового або Пасхи.

Також на шпальтах «Подільнина» друкувалися накази, розпорядження, оголошення нової окупаційної влади.

Характерною рисою часопису «Подільнин» є те, що часто на його сторінках друкувались матеріали, присвячені проведеній новою окупаційною владою земельної реформи, внаслідок якої населення отримувало земельні частки, на яких могло проводити сільськогосподарські роботи.

Як і в решті підвладних періодичних виданнях новій окупаційній владі, газета «Подільнин» на своїх сторінках друкувала пропагандистські матеріали, присвячені національно-визвольній боротьбі українського народу, розвінчуванню культу особистості Сталіна та злочинної державницької системи СРСР, відбудови українського господарства та політичному державотворенні в умовах війни.

Окремо від періодичних видань, нова німецька влада здійснювала також випуск листівок. Зазвичай, вони носили одноосібний характер та були однотематичними. Найчастіше у таких листівках примушували населення ходити на роботу, відбувався збір населення на виїзд у Німеччину, оголошувався комендантський час.

Таким чином, преса періоду нацистської окупації 1941-1944 років була яскравим, хоча і суперечливим явищем в історії української журналістики та залишила помітний слід у становленні системи преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна А. Радянська публіцистика періоду Великої Вітчизняної війни. Київ.: Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 1997. 362 с.
2. Аронсон Е. Епоха пропаганди: Механізми переконання. Київ, 2003. 384 с.
3. Бокань В. Історія культури України. Київ, 1998. 250 с.
4. Болсун Г. Протистояння німецької і радянської пропаганди на окупованій території України (1941– 1944 рр.). Київ, 2003. 164 с.
5. Бортняк А. Літописець партизанського Поділля. Вінницька газета. 2001. 13 лютого.
6. Винокурова Ф. Вінницька обласна окупаційна преса 1941–1944 рр. у науково-довідковій бібліотеці Держархіву Вінницької області як джерело вивчення ідеології і практики геноциду. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. Вип. 13. Київ, 2004. С. 449-460.
7. Владимиров В. Історія української журналістики (1917-1997 роки): Навч. посіб. Луганськ: Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. 139 с.
8. Гальчак С. Д. Словом і багнетом: журналісти Вінниччини у Другій світовій війні. 2-е вид. доповнене. Вінниця, 2015. 100 с.
9. Гальчак С. Д. Преса Вінниччини періоду Великої Вітчизняної війни (1942-1944рр.). Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. Вінниця. 2010. 18-19 листопада.
10. Горєвалов С. І. Військова журналістика України: історія та сучасність. Львів: Видавництво Військового інституту при ДУ «Львівська політехніка», 1998. 388 с.
11. Гуревич П. С. Пропаганда в ідеологічній боротьбі. Київ, 1987. 263 с.
12. Дорошенко Д. Нарис історії України: В 2 т. Київ, 1992. 253 с.
13. Животко А. П. Історія української преси: Навч. посіб. для студ. ф-тів журналістики вузів. Київ: Наша культура і наука, 1999. 360 с.

14. Жуков С. І. Фронтowa друкарня у роки Великої Вітчизняної війни. Москва: Вид-во МДУ, 1968. 388 с.
15. Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. Кер. кол. Упоряд. В. М. Немітий. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1986. 438 с.
16. Коваль М. В. Україна в Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.): Україна крізь віки. Т. 12. Київ, 1999. «Партизанський рух на Вінниччині. 1941-1944 рр.». Одеса, 1973.
17. Коваль М. Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. Київ, 1995. 175 с.
18. Кононихін Н. М. Парти́йна і радянська преса у роки Великої Вітчизняної війни. Київ: Вид-во КДУ, 1960. 436 с.
19. Крисько В. Секреи психологічної війни. Київ, 1999. 448 с.
20. Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України. (Друга половина ХІХ - перша чверть ХХ ст.) Львів: Світ, 1995. 265 с.
21. Крупський І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. Наук. Київ: 1996. 36 с.
22. Курилишин К. М. Україномовна легальна періодика часів нацистської окупації (1939-1944): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 Історія України. Львів, 2008. 20 с.
23. Леонтьєва Л. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів: Монографія. Київ–Львів, 2004. 298 с.
24. Лисенко О. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті. УІЖ. 2004. № 5. С. 3–16.
25. Масова комунікація: Підручник. Київ, 1997. 357 с.

26. Мішуріс А. Л. Радянська публіцистика у роки Великої Вітчизняної війни Київ: Наукова думка, 1980. 642 с.
27. Москаленко А. З. Основи журналістики: Навч. Посібник. Київ: Вид-во Київ, ун-ту, 1994. 342 с.
28. Москаленко А. З. Сучасна українська журналістика. У зб. Сучасна українська журналістика: поняттєвий апарат. За ред. А. З. Москаленка. Київ, 1997. 242 с.
29. Москаленко А. З. Теорія журналістики : Підручник. Київ: Експрес-об'ява, 1998. 335 с.
30. Ніколаєць Ю. А. Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації: (червень 1941 - липень 1942 рр.). Вінниця: Тезис, 1999. 124 с.
31. Олійник Ю. В. Преса Хмельниччини в роки окупації: становлення та діяльність (1941–1944 рр.). Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. Т. 6. С. 354–360.
32. Орлов Ю. Я. Крах німецько-фашистської пропаганди. Київ, 1985. 382 с.
33. Почепцов Г. Г. Информационные войны — основы военнoкоммуникативных исследований. Київ, 1998. 332 с.
34. Радчик Р. В. Нескорене слово : Тексти лекцій. Київ: Інститут журналістики, 2008. 172 с.
35. Салата О. О. Періодичний друк Вінниччини в умовах німецько-фашистської окупації (на прикладі газети «Вінницькі вісті»). Наукові записки ВДПУ ім. М. Коюбинського, Серія: Історія. Випуск XVI., 2009.
36. Салата О. О. Роль радіо у формуванні інформаційного простору України в період Великої Вітчизняної війни. Університет. 2009. № 3. 41 с.

37. Салата О. О. Засоби та механізми формування інформаційного простору України в умовах Великої Вітчизняної війни. Гілея: Зб. наук. праць. Історичні, філософські, політичні науки. Київ., 2009. Вип. 25. С. 321–330.
38. Скуленко М. Історія політичної пропаганди. Київ, 1990. 168 с.
39. Титаренко Д. М. Умови функціонування окупаційної преси на території України (зона військової адміністрації). Наукові записки. Збірник. – Київ, 2006. С. 69–78.
40. Титаренко Д. М. Звіти батальйону пропаганди як джерело з питання про вплив нацистської пропаганди на населення окупованої України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Друга світова війна і доля народів України». 2005. № 23-24. С. 165–171.
41. Україна в другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів (1941–1942 рр.). Т. 2. Львів, 1998. С. 342.
42. Чайковський І. Українські періодичні видання в Другій світовій війні, 1939-1945. Ред. і доп. М. Кравчук. Філадельфія: Київ, 1976. 19 с.
43. Червінський С. Провал нацистської пропаганди в Україні (1943–1944 рр.). Історичний журнал. 2003. № 2. С. 54–58.
44. Черняков Б. Окупаційна і легальна періодична преса в Україні. 1941–1944. Київ, 2005. 79 с.
45. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 451 с.
46. Шандра В. А. Газета, пропаганда, життя: питання теорії і методики. Київ, 1982. 143 с.
47. Юденков А. Політична робота партії серед населення окупованих районів СРСР (1941-1944 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: № 570 Історія КПРС. Академія суспільних наук при ЦК КПРС / О. Юденков. Київ, 1969. 41 с.
48. Ющенко М. Агітація і пропаганда комуністів України в умовах німецько-фашистської окупації. Київ, 1962. 175 с.

Der Podolier ПОДОЛЯНИН

ВИДАЄ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ КОМІСАР

№ 13

Четвер, 23 жовтня 1941 року

Рік видання I-й

ШНА 30 КОП.

В найближчі дні закінчити осінньо-польові роботи

З агротехнічних правил та з досвіду передових господарів відомо, що сівбу озимих культур треба було уже закінчити; зібрати буряки, кукурузу, картоплю, щоб не допустити пошкодження їх морозами. Але, на жаль, нам ще й зараз доводиться говорити про це.

Детально ознайомившись з ходом сільськогосподарських робіт по області, бачимо, що в багатьох районах неприпустимо запізнились з осінньо-польовими роботами. Переважно в більшості сіл нашої області досі не закінчили, з окремих й не розпочинали сівби озимих культур. Багато сіл ще не копають буряки, не збирають кукурузу, картоплю. В чому ж справа? Хто винен в тому, що по селах області утворилися такі стани з майже усіма осінньо-польовими роботами? Насамперед відповідальність за це несуть старости сільських громад, бо ж вони є господарями сіл, вони і повинні організувати працю серед селян з тим, щоб робота виконувалась своєчасно і високоякісно. Немало в цьому покладеться відповідальності і на селян, адже громадські і державні інтереси мусять стояти вище власних.

Однією з найбільш відсталих округ в області є Кам'янець-Подільська. Тут посіяли лише половину доведеної площі озимих. Так, на 20 жовтня було посіяно 68 процентів площі жита та 58 процентів площі пшениці. Ще гірша справа з копанням буряків. На цей же день по окрузі було виконано лише 39,3 проц. бурякової площі.

Лише безвідповідальним ставленням до дорученої справи старости сільської громади Боршківського, Кам'янець-Подільського району, можна пояснити той факт, що в цьому селі ще не розпочато сівбу озимого пшениці. Не сяли ще пшеницю і в с. Слобідці—Гуменецькій, того ж району.

Багато керівників сільських громад скриваються на те, що не вистачає достатньої кількості тяглової сили. Але ж це оправдання не відповідає дійсності, тому що при правильному використанні наявного тягла можна було б повністю закінчити осінньо-польові роботи. У нас є факти, де замість того, щоб коні цю-

денно працювали на осінній сівбі—по декілька підвід відраджуються на базар та по особистих потребах, без чого можна було б обійтися. Такі випадки часто бувають у с. Фурманівці, Кам'янець-Подільського району, Бакоті, Старо—Ушицького району та інших.

Не слід забувати і про те, що окремі сільські громади, а навіть і райони добились значних успіхів у проведенні сільськогосподарських робіт. Сільське господарство Полонського району зазнало такої ж самої руйнації під час відступу більшовиків, як і інші райони, але тут в наслідок умов організації праці всі громади закінчили сівбу жита і пшениці, викопали всю картоплю та зібрали понад 54 проценти цукрових буряків.

Зараз перед сільськими господарями стоять великі й невідкладні завдання—закінчити в найближчі дні всі сільськогосподарські роботи. Щоб добути цього, насамперед треба правильно організувати працю як на збиранні пізніх культур, так і на осінній сівбі. Особливо слід звернути пильну увагу на раціональне використання живої тяглової сили, ні в якому разі не допускати різних, нікому непотрібних позодок. Не можна миритися також з прогульниками, що не виходять на роботу чи працюють аби день до вечора. Всяких лідарів треба негайно притягувати до відповідальності.

Викопай буряки, які немає змоги зараз вивезти на цукровий завод—треба закатувати на полі. Можна також закатувати у великі кагати по 100—150 центнерів, з яких буряки вивозитимуться взимку.

Потрібно відмітити і те, що справою осінньо-польових робіт мало цікавилися керівники Районних Господарчих Управ. Вони часто „керують“ з кабінетів, не даючи практичної допомоги селам на місці. Зараз треба використовувати кожну робочу годину, домогтися того, щоб селяни, які працюють, не робили прогулів, працювали продуктивно.

Перед нами стоїть завдання—погосподарюючи закінчити осінньо-польові роботи цього року і забезпечити високий урожай наступного року. Зайняття цього—почесна справа.

ОДЕСА

(Довідка)

Одеса розташована на рівнині, що знаходиться на 50 метрів над рівнем моря. Одеса виробляє останніх років виростає на велике місто і тому має майже американський вигляд з правильними прямокутними будинками. Число населення в Одесі менше Києва або Харкова, однак же перевищує 600 тисяч. Місто населено українцями, росіянами, греками. Через Одесу вивозили українські продукти, перш за все збіжжя, а ввозили машини, текстильні товари тощо. В окремому порті знаходяться великі нафтозавида, з яких лише 1933 року

вийшло понад 3 мільйони тонн нафтопродукції. Це в значній мірі сприяло розитковій промисловості. Зокрема верфі для будівництва торгових і військових кораблів, заводи військові (збудовані після війни), вальцові, машинобудівельні, паровозо-вагонобудівельні і інші. Особливо з підготовкою до війни посилено розвивалась тут виробництво військових матеріалів. Крім цього Одеса має фабрики сульфатної, текстильної, трикотажних виробів, бавовни і одну з найбільших в СРСР фабрик сірчаної кислоти.

Німецька Армія перед брамами Москви РОЗГРОМ БІЛЬШОВИКІВ ПІД БРЯНСЬКОМ І ВЯЗЬМОЮ

Берлін, 16 жовтня. Число полонених і кількість здобутих з подвійної битви під Брянськом і Вязьмою надзвичайно великі. Кількістю полонених — 560 тисяч — ця битва нагадує найбільшій в історії людства бій на схід від Києва, який дав 665 тисяч полонених. Добича цієї битви перевищує навіть трофеї київської битви. Тут здобуто і

знищено 888 бронемашин, під Києвом — 884. Кількість здобутих або знищених під Брянськом і Вязьмою гармат перевищила всієї сподівання. Знищено і здобуто 4133 гармат — це найбільшій з усіх дотеперішніх здобутків. В подвійній битві під Білостоком і Мінськом нараховано 1809 гармат, під Смоленськом — 3120, а під Києвом — 3718.

Ця добича показує, що рештки беззастатних радянських армій перед брамами Москви знищені. На цей фронт мусять більшовики кинути весь воєнний матеріал, який ще був в їхньому розпорядженні. Добича ще остаточно не підрахована, кінцеві цифри покажуть, що бойова сила більшовиків вже остаточно зламана.

МІСТА КАЛУГА І НАЛІНІН ЗАЙНЯТІ

Берлін, 16 жовтня. На сході у багатьох місцях уже йдуть бої за зовнішню лінію оборони радянської

столиці, що лежить в 100 кілометрах від Москви. Важливі міста Калуга і Налінін в

160 кілометрах на південний захід і на північний захід від Москви вже в наших руках.

ПІСЛЯ ПАДІННЯ ОДЕСИ

Берлін, 17 жовтня. Про Одесу, в яку вчора о полудні увійшли румунсько-німецькі частини, хвалялась незвано ворожа пропаганда, що її ніхто не візьме. Ще на один день до упадку Одеси більшовицької самодержки в своїх злочинних закінках до цивільного населення столиці вказували Одесу, як приклад міста, яке ніколи, мовляв, не достанеться в руки фашистам. Кілька годин пізніше маршал Антонеску видав наказ до наступу на місто. Здобути Одесу — це новий удар для Сталіна і для його товариша Черчилля. Падіння такого великого міста, як Одеса, саме в ці дні, коли більшовизм зазнав найсильшого розгрому, має велике мілітарне і психологічне значення. Румунські частини, які відзначилися під час очищення Бесарабії і в боях на Україні, можуть особливо гордитися здобуттям Одеси. Більшовики вирішили були

твердо ніколи не здати цього міста, яке з своїм 600-тисячним населенням належить до найбільших міст СРСР. Головному засаду в здобутті міста має четверта румунська армія. Завдяки діям німецької і румунської авіації постачання оборони міста чим далі погіршувалося.

Виконуючий обов'язки румунського прем'єра міністрів, повідомив вчора ввечері по радіо про перемогу під Одесою. Букарест від учора світиться здобуття Одеси. На вулицях румунських міст повівають прапори союзників. Румунська преса підкреслює, що Одеса була третім по значенні містом СРСР. Через близьке віддалення від безсарабського кордону вона поспішно загрожує безпечі Румунії. Це була велика брама більшовизму на південь. Здобуття Одеси принесло сподіваний і відбудилов східних румунських областей.

Турецькі генерали на східному фронті. Берлін, 17 жовтня. На запрошення Німецького уряду прилетіли до Берліна

Загострення відносин між Японією і США

Берлін, 17 жовтня. За заявою керівника преси японських морських сил, відносин між Токіо і Вашингтоном досягнули критичного пункту. Японія не смеє закривати очей на всі дії, яких Америка вимагає від більшовиків взаємну за свою допомогу. Положення наближається до остаточної вирішення і доля Японської імперії — проложуват керівник преси залежить від того, чи Японія почне діяти у відповідному моменті.

Англія не може допомагати Мадрид, 17 жовтня.

Чорною хмарою нависла над Лондоном невпевненість в тому, що Англія не може більше допомагати більшовикам — пише еспанська газета „Гасіа“. Настало таке політичне положення, в якому для Англії знову наблизила її характерна хвилина, в якій вона покидає свого найліпшого приятеля.

Новий кабінет в Японії. Токіо, 17 жовтня. Утворення нового кабінету доручено дотеперішньому міністрові війни, ген. Тойо.

Турецькі генерали на східному фронті. Берлін, 17 жовтня. На запрошення Німецького уряду прилетіли до Берліна

ЖИТТЯ БАТЬКІВЩИНИ

Перепис населення в Житомирі

Цими днями Житомирський статистичний відділ закінчив в основному перепис населення міста Житомира. За даними перепису, населення міста становить сьогодні 40.131 чоловік (за даними перепису населення проведеного в 1939 році було 95.090 чоловік). Підрахунки за національністю дали такі наслідки: українців є сьогодні в Житомирі 24.544 чол. (60 проц.), поляків 7.022 (17,5 проц.), жидів 4.079 чол. (10,2 проц.), було 58 проц.), росіян 2.457 (6,1 проц.), чехів 296 (0,7 проц.), білорусів 219 (0,5 проц.), німців 1337 (3,3 проц.) та інших (французів, татарів, латвіш, мад'яри, турки, китайці, мордовці, болгар, естонці, шпани) — 167 чоловік (0,4 проц.).

(Житомирське „Українське слово“).

Київська опера поновлює роботу

Київ починає жити повними темпами. Налагожується також і містечке життя столиці. Першим проявив свою діяльність драматичний театр, якому легше було зреагувати. Не залишилися позаду і артисти опери. Праця над організацією Київської державної опери йде повним ходом.

В одній з репетиційних зал просторного будинку Київської опери відбуваються проби голосів, перевірка творчих можливостей кожного з прийнятих до нового театру. Цілісний день триває праця.

Більшовики намагались кілька разів вивести з Києва оперний театр. Та різніми хитрощами вдалося велику більшість артистів від примусового „експорту“. Спочатку вивезено декорації, костюми та різне театральне майно, але ентузіаста української

опери, скориставшись метушею і розгубленістю панічно відступаючих більшовиків, розшукали і привезли до театру все майно. Більшість видатних оперних сил більшовики так вивезли. Але тепер знайшлися інші і база для створення такого складного театального організму, як оперний театр, була. Досі переведено вже розподіл творчих і технічно-драматичних театром та оперою.

До складу опери зараховано таких кваліфікованих співаків-солістів: Шведова, Грисенка, Ульяницького, Гончарова та ін.

До репертуару намічено такі опери: „Катерина“—Аркаса, „Утоплена“—Лисенка, „Чорноморська дума“—Яковського, „Купало“—Вахнянина, „Кармелюк“—Костенка, „Тарас Бульба“—Лисенка і інш.

(„Львівські вісті“).

Додаток В
Німецька листівка

Bekanntmachung

Das Kontor der Gespinst- und Heilpflanzen benötigt Sammler für eine Sammelaktion von wildwachsenden Heilpflanzen.

Die gesammelten Pflanzen werden bezahlt nach den festgesetzten Preisen, die neuerdings erhöht worden sind.

Einwohner von Kamenez-Podolsk und aus den umliegenden Dörfern wollen sich zwecks Anweisung und Instruktion für die Sammlung bei der unterzeichneten Dienststelle melden.

Kontor der Gespinst- und Heilpflanzen Kamenez-Podolsk
Zimmer 37, im Gebäude des Gebietskommissariats.

Kamenez-Podolsk, im Juli 1942.

О б'я в а

Кам'янець-Подільській конторі технічних та лікарських рослин потрібні збірники дикорослих лікарських рослин, (особи що проживають в місці Кам'янець-Подільському, так і по селах Кам'янець-Подільської округи та обізнаних з цією справою).

Зібрані лікарські рослини будуть оплачуватися по встановленим підвищеним цінам, за всіма довідками та інструкціями звертатися в контору технічних та лікарських рослин від 8-ми один ранку до 6 годин вечора.

Адреса: м. Кам'янець-Подільський, вулиця Шевченка № 37 будинок Гебіє-Комісаріату.

Кам'янець-Подільський. Листопад 1942.

Зам. - 1437